

همکاری‌های روسیه و ترکیه: هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازها

دکتر جهانگیر کرمی*

دانشیار گروه مطالعات روسیه دانشکده مطالعات جهان

زینب نجفی

کارشناسی ارشد رشته مطالعات روسیه دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۷/۱۴ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۰/۱۰/۱۰)

چکیده

این مقاله با هدف بررسی همکاری‌های دولت روسیه و ترکیه، به مطالعه هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازهای آینده این همکاری‌ها پرداخته است. تمرکز این نوشته بیشتر بر گستره همکاری‌ها و آنهم بیشتر از منظر روسیه است و به این دلیل بیشتر به منابع روسی در این زمینه اشاره شده است. مجموع بررسی‌ها نشان می‌دهد که روابط دو دولت در زمینه‌های گوناگون و به‌ویژه در زمینه اقتصادی در سال‌های اخیر روندی روبه رشد داشته است. در حال حاضر انگیزه‌های اقتصادی سبب شده دو دولت، همکاری را بر تعارض مقدم شمارند، به‌ویژه در حوزه انرژی که ترکیه واردکننده و روسیه صادرکننده بزرگی در این زمینه است. انرژی نقش بسیار مهمی در روابط دو کشور دارد و افزایش حجم روابط بین دو کشور به ۴۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱، ورود بیش از سه میلیون گردشگر روس به ترکیه، حذف متقابل روایید سفر به دو کشور، نشان‌دهنده قوت روابط میان ملت‌های روسیه و ترکیه است. همکاری دو کشور در حوزه‌های مختلف سیاسی - امنیتی، نظامی - فنی، فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی خلاصه می‌شود.

کلید واژه‌ها

روسیه، ترکیه، روابط سیاسی، روابط اقتصادی، همکاری فنی، انرژی، امنیت

---

* Email: jkarami@ut.ac.ir

مقدمه

روابط تاریخی ترکیه و روسیه همواره تیره و سرد بوده است. زمان جنگ سرد هم این دو کشور با دید خصمانه به یکدیگر می‌نگریسته‌اند. پس از فروپاشی اتحاد شوروی و در اوایل دهه ۱۹۹۰، شرایط برای بهبود روابط آنها فراهم شد. اگرچه از نظر مسائل امنیتی و نظامی هنوز دو کشور نگرانی‌های متفاوتی دارند، ولی در حوزه‌های اقتصادی و تجاری رابطه گرم‌تری بین دو کشور حاکم شده است. در حال حاضر انگیزه‌های اقتصادی سبب شده است که روسیه و ترکیه، همکاری را بر تعارض مقدم بدانند. به ویژه در حوزه انرژی که ترکیه واردکننده و روسیه صادرکننده بزرگی در این حوزه است. انرژی نقش بسیار مهمی در روابط دو کشور دارد، به گونه‌ای که ۶۵ درصد از واردات گاز ترکیه و ۲۰ درصد از واردات نفت آن از روسیه است. روسیه همچنین در بخش گردشگری، فناوری ارتباطات و انرژی ترکیه سرمایه‌گذاری گسترده‌ای انجام داده است. اگرچه نشانه‌هایی از بهبود روابط دو کشور قبل از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه آشکار شده بود، ولی نشانه‌های واقعی پس از بهبود روابط دو کشور، با روی کار آمدن اردوغان پدیدار شد. به گونه‌ای که در سال ۲۰۰۴ برای اولین بار پس از ۳۲ سال پوتین به‌عنوان مهمترین مقام سیاسی روسیه به ترکیه سفر کرد. پس از این دیدار روابط سیاسی و نظامی دو کشور به شکل گسترده‌ای آغاز شد. پیش‌بینی می‌شود ترکیه در چند سال آینده به یکی از شرکای مهم جدید روسیه در عرصه سیاست خارجی تبدیل شود. هدف اصلی این نوشتار بررسی همکاری‌های روسیه و ترکیه و مطالعه هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازهای آینده این همکاری‌ها است. تمرکز نویسندگان بیشتر بر گستره همکاری‌ها، آنهم بیشتر از دیدگاه روسیه است. یافته‌های این نوشتار نشان می‌دهد روابط دو دولت در زمینه‌های گوناگون و به‌ویژه در زمینه اقتصادی در سال‌های اخیر روند روبه‌رشدی داشته و در حال حاضر انگیزه‌های اقتصادی سبب شده دو دولت، همکاری را بر تعارض مقدم دارند. انرژی نقش بسیار مهمی در روابط دو کشور دارد و افزایش حجم روابط بین دو کشور به ۴۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱، ورود بیش از سه میلیون گردشگر روس به ترکیه، حذف متقابل روایید سفر به دو کشور، نشان‌دهنده قوت روابط میان ملت‌های روسیه و ترکیه است. همکاری بین دو کشور در حوزه‌های مختلف سیاسی - امنیتی، نظامی - فنی، فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی قابل بررسی است.

هدف‌های روسیه در ترکیه

ترکیه کشوری اوراسیایی است که بخش بزرگ کشور یعنی آناتولی یا آسیای کوچک در جنوب غرب آسیا و خاورمیانه واقع شده است. این کشور به سبب احاطه شدن از سه طرف توسط دریا (از شمال با دریای سیاه، از شمال غرب و غرب با دو دریای کوچک مرمره و اژه و از جنوب با دریای مدیترانه) و همسایگی با دو کشور اروپایی (بلغارستان و یونان) و کشورهای آسیایی (ایران، جمهوری آذربایجان (نخجوان)، ارمنستان، گرجستان، عراق، سوریه) از نظر جغرافیایی در موقعیت مناسبی قرار دارد و این موقعیت خاص جغرافیایی، ژئوپلیتیک راهبردی را برای آن فراهم آورده است. علاوه بر این دو تنگه راهبردی بسفر و داردانل نیز در کنار این سرزمین واقع شده است. ایفای نقش به‌عنوان پلی میان اروپا و آسیا و به بیان دقیق‌تر میان اروپا و خاورمیانه از یک سو و اروپا و آسیای مرکزی از سوی دیگر و نزدیکی به مهمترین مراکز نفت و گاز جهان، سبب شده تا ترکیه در بستر تحولات سیاسی این مناطق قرار داشته باشد و ضمن تأثیرپذیری به ایفای نقش و تأثیرگذاری بپردازد (احمدی لفورکی، ۱۳۸۷، ص ۵).

یکی از محدودیت‌های اصلی گسترش روابط بین ترکیه و روسیه مسائل ژئوپلیتیکی است. این دو کشور حدود دو قرن در قفقاز مرز مشترک داشته‌اند و برای تسلط بر دریای سیاه مبارزه می‌کرده‌اند. علاوه بر این پس از فروپاشی اتحاد شوروی، روسیه دچار تردید است که به همسایه جنوبی خود، ترکیه به دید یک بازیگر مستقل بنگرد و یا آن را به‌عنوان بازیگر نیابتی آمریکا برآورد کند. از طرفی ترکیه در اتحاد با اکراین، جمهوری آذربایجان و گرجستان که آمریکا و ناتو نیز در آن حضور دارند، شرکت کرده است. مسکو به دلیل سازماندهی ضعیف راه را برای نفوذ غرب باز گذاشته است. در همان حال ترکیه به‌خوبی اهمیت ژئوپلیتیکی روسیه در تنگه‌های دریای سیاه و عبور خطوط انرژی خزر از روسیه را درک می‌کند. مسئله دیگر برگزاری مانورهای دریایی مشترک آمریکا و ترکیه در دریای سیاه است که بسیار روسیه را نگران کرده است. توازن نظامی منطقه در دریای سیاه به نفع ترکیه است (سوری، ۱۳۸۷، ص ۱۴).

ترکیه در برخی موارد با موضع‌گیری‌های سیاسی خود در رابطه با همسایگان خود به نوعی وارد حوزه خصوصی اتحاد شوروی می‌شود. به‌عنوان نمونه جنگ قره باغ که ترکیه از

جمهوری آذربایجان حمایت کرد و توانست با عبور مسیر خط لوله نفت باکو - تفلیس - جیحان موقعیت و منافع راهبردی خود را ارتقاء دهد. به هر حال ترکیه به دلیل اشتراک‌های قومی و فرهنگی با جمهوری آذربایجان از دیرباز یکی از مهمترین حامیان مردم جمهوری آذربایجان به شمار می‌رود. البته در مورد مسائلی مانند چچن و کردستان، دوطرف توافق کرده‌اند از هیچ گروه تروریستی چه در خاک خود و چه در هر جای دیگری حمایت نکنند. علت اصلی که سبب می‌شود روسیه به ترکیه گرایش پیدا کند، نگرش اقتصادی است. روسیه همواره در تلاش بوده در جهت گسترش روابط اقتصادی با ترکیه تنش‌زدایی کند. به دلیل ماهیت مکمل اقتصادی ترکیه و روسیه، دو کشور همکاری‌های گسترده اقتصادی با یکدیگر برقرار کرده‌اند. از دهه ۹۰ ترکیه به یکی از بزرگترین شرکای تجاری روسیه تبدیل شده است، به گونه‌ای که در حال حاضر دومین شریک تجاری بزرگ روسیه پس از آلمان است. روسیه صادر کننده نفت و گاز به ترکیه و وارد کننده کالاهای ساخته شده پیشرفته از این کشور است. بیش از ۷۰ درصد واردات گاز ترکیه از روسیه صورت می‌گیرد. آنتالیا در سواحل مدیترانه مقصد اصلی گردشگران روسی است که تأثیر چشمگیری در افزایش سطح مبادلات تجاری دو کشور داشته است. در عرصه امنیتی نیز تشکیل شورای روسیه - ناتو موجب کند شدن سرعت گسترش ناتو به سمت روسیه شده است. در نتیجه راه برای بهبود روابط روسیه و ترکیه هموارتر شده است. هدف‌های روسیه در ترکیه را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- کاهش خطر امنیتی و کاهش تهدیدها برای سرزمین و مرز به‌ویژه در دریای سیاه،
- جلوگیری از دخالت ترکیه در مسائل داخلی کشورهای اتحاد شوروی و روسیه (جمهوری آذربایجان و چچن)،
- افزایش وابستگی ترکیه به گاز و در همان حال بهره‌جویی از این کشور به‌عنوان مسیر انتقال گاز،
- ایجاد و توسعه اقتصادی از راه امور تجاری در جهت تأمین منافع ملی.

همکاری‌های سیاسی و امنیتی

سابقه روابط دو جانبه روسیه و ترکیه بیش از پنج قرن است. سفارت امپراتوری روسیه در استانبول در سال ۱۷۰۱ افتتاح شد. روابط دیپلماتیک میان اتحاد شوروی و جمهوری ترکیه در ۲ ژوئن برقرار شد. روابط روسیه و ترکیه بر پایه مسائل حقوقی - قراردادی وسیعی استوار

است. بیش از ۶۰ مورد اسناد معتبر در مورد پایه تعامل در حوزه‌های مختلف روابط دوجانبه موجود است. در سال‌های اخیر در میان دو کشور روابط سیاسی در سطوح مختلف برقرار است. مرحله تازه‌ای از روابط در سطح دیدار سران میان ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور فدراسیون روسیه و احمد نجلت سزر رئیس‌جمهور ترکیه در نشست هزاره نیویورک در ۶ سپتامبر ۲۰۰۱ شکل گرفت. ۶-۵ دسامبر ۲۰۰۴ ولادیمیر پوتین برای دیدار رسمی به ترکیه سفر کرد که در آن بیانیه مشترک سیاسی در مورد تعمیق دوستی و همکاری چند جانبه و تعدادی توافق‌نامه بین‌دولتی امضا شد. در سطح مقام‌های عالی‌رتبه به صورت منظم تبادل مواضع در مورد مسائل در ارتباط با روابط دوجانبه برقرار بوده است. در نوامبر ۲۰۰۵ رئیس‌جمهور روسیه در دیدار کاری به شهر سامسون جایی که افتتاح خط لوله انتقال گاز «ترانس دریای سیاه»، جریان آبی صورت گرفت، سفر کرد. در سال ۲۰۰۷ پوتین در اجلاس سران همکاری‌های اقتصادی دریای سیاه در استانبول شرکت کرد. در مارس ۲۰۰۸ رئیس‌جمهور ترکیه عبدالله گل، انتخاب شدن دیمتری مدودیف در انتخابات را به عنوان رئیس‌جمهور روسیه به وی تبریک گفت. ۵ ژوئیه ۲۰۰۸ در حاشیه نشست سران کشورهای مختلف در ارتباط با دهمین سالگرد پایتخت قزاقستان که در آستانه برگزار شد، رهبران دو کشور ملاقات داشتند (Посольство Российской Федерации в Турции, 2009).

رئیس‌جمهور ترکیه، عبدالله گل در ۱۵-۱۲ فوریه ۲۰۰۹، با پذیرفتن دعوت مدودیف، رئیس‌جمهور فدراسیون روسیه از روسیه دیدن کرد و در این سفر بیانیه مشترک گسترش بیشتر دوستی و اشتراک چندجانبه امضا شد. نخست وزیر، رجب طیب اردوغان نیز در ۱۵-۱۶ مه ۲۰۰۹ به دعوت پوتین به سوچی سفر کرد. به صورت متقابل پوتین نیز در ۶ اوت ۲۰۰۹ یک سفر کاری به ترکیه انجام داد و بدین وسیله، ۱۲ یادداشت تفاهم بین دو طرف در زمینه‌های اقتصاد و انرژی، علم و فرهنگ و تعداد زیادی اسناد و مدارک بین شرکت‌های ترک و روس به امضا رسید. اردوغان در ۱۳ ژانویه ۲۰۱۰ نیز سفر کاری دیگری به روسیه انجام داد که در این سفر بیشتر روابط مربوط به مسایل اقتصادی و انرژی مطرح شد (کوتلای، ۲۰۱۰، ص ۱۹۸).

در جریان ملاقات ریاست‌جمهوری روسیه در آنکارا سازوکار جدید مشورت‌های بین دو کشور یعنی شورای همکاری سطح عالی تشکیل شد و این دو کشور همدیگر را «شریک راهبردی» نامیدند. داود اوغلو بلافاصله بعد از جنگ اوت ۲۰۰۸ در قفقاز سعی کرد با روسیه

روابط نزدیک‌تری برقرار کند. در آن زمان ترکیه چارچوب امنیت و همکاری را پیشنهاد کرد که معنای آن این بود که مسایل قفقاز جنوبی باید توسط قدرت‌های منطقه‌ای بدون دخالت آمریکا حل شوند. همچنین توافق غیر علنی حاصل شده بود که مسکو از تمام نفوذ خود در ایروان استفاده کند تا اختلاف‌های ارمنی - ترکیه‌ای حل شوند و آنکارا در برابر به پیشبرد منافع روسیه در جمهوری آذربایجان کمک کند. ترکیه حریم هوایی خود را برای پرواز هواپیماهای نظامی باری روسی به پایگاه‌های فدراسیون روسیه در خاک ارمنستان واگذار کرد. سفر سال ۲۰۱۱ وزیر امور خارجه ترکیه به پایتخت آبخازی، حرکت دیگر ترکیه به نفع کرملین شده بود. باید گفت که با روی کار آمدن احمد داود اوغلو که کارشناسان امور سیاسی او را کیسینجر ترک نامیدند، سیاست خارجی ترکیه دچار تغییرهای ریشه‌ای شد. به گفته آدریان پابست پروفیسور علوم سیاسی دانشگاه کنت، «آنکارا و مسکو محور کشورهای حاشیه نشین را می‌سازند که حاضرند سلطه آمریکا را به چالش کشانده و معادلات ژئوپلیتیکی اوراسیا را تغییر دهند». فردریک انکدال روزنامه‌نگار آمریکایی نیز شریک این نقطه‌نظر است. او می‌گوید که درحال حاضر سناریویی اجرا می‌شود که یکی از خواب‌های کابوس مک‌کیندر، بنیانگذار علم ژئوپلیتیک بود. به نوشته انکدال، درحال حاضر اتحاد نیرومند قدرت‌های بزرگ منطقه اوراسیا در برابر چشمان ما تشکیل می‌شود (ترنتیف، ۲۰۱۰).

همکاری‌های اقتصادی

همکاری‌های روسیه و ترکیه در حوزه تجاری - اقتصادی به صورت پویایی در حال توسعه است و نقش مهمی در طیف کلی روابط دو جانبه این دو کشور دارد. در سال‌های اخیر روسیه همواره جایگاه مهمی را در تجارت خارجی ترکیه داشته است. همکاری‌های اقتصادی دو کشور در دو دهه اخیر که در زمینه‌های تجارت و انرژی در جریان بوده است، به شکل روزافزونی ادامه دارد و چشم‌انداز روشن‌تری را برای آینده ترسیم می‌کند که در اینجا به بررسی آنها می‌پردازیم.

همسایگی، اقتصاد مکمل دو کشور و نبود اختلاف جدی سیاسی، اهمیت دیپلماتیک و روابط تجاری - اقتصادی میان روسیه و ترکیه را تعیین کرده است. روابط تجاری - اقتصادی کنونی ترکیه و روسیه روند رو به رشد سریعی را تجربه می‌کند، به شکلی که حجم معاملات

تجاری بین دو کشور در سال ۲۰۰۷ بالغ بر ۲۸/۲ میلیارد دلار آمریکا (در مقایسه با سال ۲۰۰۶ رشد ۳۴ درصد)، در سال ۲۰۰۸، ۳۷/۸۰ میلیارد دلار (رشد ۳۴ درصد) و در سال ۲۰۰۹ به دلیل بحران مالی ۲۰ میلیارد دلار بوده است. روسیه اولین شریک مهم تجاری خارجی برای ترکیه محسوب می‌شود. در همان حال ترکیه از نظر حجم صادرات به روسیه، جز پنج شریک اصلی روسیه در میان کشورهای خارج دور است. در سال ۲۰۰۹ دو طرف چشم‌انداز مبادله کالا میان دو کشور را توسعه می‌بخشند: از روسیه صادرات گاز طبیعی، نفت و فرآورده‌های نفتی، فلزات، اتومبیل و...، از ترکیه خدمات بخش ساخت و پیمانکاری، ماشین آلات و تجهیزات، محصولات کشاورزی، مواد غذایی، محصولات شیمیایی و کالاهای مصرفی (Стародубцев, 2009).

کمیسیون مشترک همکاری‌های تجاری - اقتصادی، سازمان بین دولتی مسئول رسیدگی به مسائل توسعه و هماهنگی همکاری‌های تجاری - اقتصادی روسیه و ترکیه است. در چارچوب این کمیسیون ۵ گروه کاری مشترک فعالیت دارند (انرژی، صنعت و تکنولوژی، سرمایه گذاری و خدمات پیمانکاری، حمل و نقل و ساخت و ساز، استاندارد سازی و علم اوزان و مقادیر). نخست وزیر روسیه، ولادیمیر پوتین در دیدار با نخست وزیر ترکیه رجب طیب اردوغان اظهار داشت: «حجم مبادلات تجاری بین روسیه و ترکیه به دلیل بحران مالی جهانی در سال گذشته، ۴۰ درصد کاهش یافت». وی همچنین اظهار داشت: «در سال ۲۰۰۸ حجم مبادلات تجاری دو کشور تا ۳۵ میلیارد دلار رسیده بود، اما در سال ۲۰۰۹، ۴۰ درصد کاهش یافت. با این وجود ترکیه همچنان یکی از بزرگترین شرکای اقتصادی روسیه، پیش از آمریکا و بریتانیا است» (Никольский, 2010).

اساس روابط اقتصادی ترکیه و روسیه انرژی است. بخش بزرگی از انرژی مصرفی ترکیه از محل مواد خام وارداتی از روسیه تأمین می‌شود. در واقع ترکیه دومین بازار بزرگ مصرف کننده گاز طبیعی و نفت برای روسیه است. روسیه و ترکیه از جهت داشتن ذخایر قابل توجه سوخت و انرژی، راهروی حمل و نقل و انتقال دریایی و زمینی سوخت از تأمین کنندگان منابع انرژی مناطق دریای خزر، آسیای مرکزی و خاور نزدیک به مصرف کنندگان اروپایی، از نقش برجسته‌ای در نقشه انرژی جهان برخوردار هستند. همکاری‌های چندجانبه در حوزه انرژی، نقش مرکزی در روابط روسیه و ترکیه دارند. این همکاری‌ها را می‌توان از چند بعد مورد بررسی قرار داد: ۱- تجارت حامل‌های انرژی: گاز طبیعی، نفت، فرآورده‌های نفتی، ۲-

قراردادهای پیمانکاری برای ساخت و ساز واحدهای انرژی (تأمین تجهیزات و خدمات) ۳- همکاری شرکت‌های روسی و ترکی در پروژه‌های حوزه انرژی کشورهای ثالث. ترکیه وارد کننده مهم نفت و گاز طبیعی است. سهم ترکیه از صادرات سوخت و منابع انرژی روسیه در سال‌های اخیر رقمی در حدود ۷۰ درصد بوده است. به‌ویژه اینکه در سال ۲۰۰۷ شرکت گازپروم، در موافقت‌نامه ۱۹۸۶ (بسته شده میان اتحادیه تجارت خارجی «سایوز اکسپورت» و کمپانی دولتی ترکی «بوتاس^۱» به‌مدت ۲۵ سال) و ۱۹۹۷ (گاز اکسپورت و بوتاس)، از راه دالان غربی که از خاک اکراین، مولداوی، رومانی و بلغارستان می‌گذرد و نیز از راه خط لوله «گالوبوی پاتوک» (مسیر آبی)، که رابط میان روسیه و ترکیه از راه دریای سیاه است، حدود ۲۳/۴ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی تحویل داده است. بخش مهمی از مصرف گاز طبیعی ترکیه (در سال ۲۰۰۷ در حدود ۶۷ درصد)، توسط روسیه تأمین شده است، به‌شکلی که بسیاری از کارشناسان ترکیه در مورد وابستگی ترکیه به گاز روسیه سخن می‌گویند. شرکت «تات نفت» در سال‌های اخیر، ۴-۵ میلیون تن نفت در سال به ترکیه صادر کرده است. گروه «لوک اویل» فعالانه به ترکیه نفت و فرآورده‌های نفتی صادر می‌کند. با توجه به آمار سال ۲۰۰۸، سهم این شرکت در بازار خرد فرآورده‌های نفتی بالغ به ۰/۷ درصد (۷۰ جایگاه بنزین) بوده است (Starodubtsev, 2009).

سیاست‌های به‌کار گرفته شده در سال‌های دهه ۶۰ از سوی دولت ترکیه برای توسعه روابط با اتحاد شوروی منجر به آن شد که در سال‌های ۷۰-۹۰ با کمک این کشور، تأسیسات صنعتی بزرگ در ترکیه ساخته شود که بسیاری از آنها تا به امروز نیز پایه‌های اقتصاد ترکیه محسوب می‌شوند. از جمله این تأسیسات، تأسیسات نیروگاه حرارتی «اورخانل» با ظرفیت ۲۱۰ مگاوات در منطقه بورسا (بهره برداری در سال ۱۹۹۳) و همچنین احداث دو فقره خطوط انتقال برق: سیتومر - سیدی شخیر^۲ و باتومی - خوپا^۳ (راه‌اندازی در سال ۱۹۷۵ و ۱۹۷۹) بوده است. البته تا به امروز توسعه صادرات گسترده ماشین‌آلات انرژی روسیه به ترکیه میسر نشده است. از دلایل اصلی این امر می‌توان بحران تولیدهای صنعتی به‌دنبال فروپاشی اتحاد شوروی در اوایل دهه ۹۰ و نیز توسعه سریع برق روسیه در اواخر قرن بیستم و ابتدای قرن بیست و یکم و

---

1. Botas
2. Seytomer - Seydishehir
3. Batumi-Hopa

شمار فزاینده شرکت‌های داخلی، با منابع تولیدی محدود در بازار داخلی را برشمرد. در میان پروژه‌هایی که در حال حاضر توسط طرف روسی انجام شده می‌توان به ساخت نیروگاه آبی «درینر»^۱ با ظرفیت ۶۷۰ مگاوات (با مشارکت تکنوپروم اکسپورت) و نیروگاه آبی تورول^۲ با ظرفیت ۱۰۰ مگاوات (پاور ماشین) اشاره کرد (Стародубцев, 2009).

تاکنون همکاری میان شرکت‌های روسی و ترکی در کشورهای دیگر و در حوزه انرژی موفقیت‌آمیز نبوده است. با این حال شرکت‌های ترکی به صورت فعال شروع به نفوذ در بازار جهانی تأسیسات انرژی کرده‌اند و سعی در برقراری ارتباط با شرکت‌های روسی به‌ویژه در مورد پروژه‌های واقع در کشورهای مستقل هم‌سود و همچنین کشورهای شرکای تجاری سنتی روسیه در خاورمیانه، آسیای مرکزی و جنوب شرقی و آمریکای لاتین دارند. مسئله مهم و دارای اهمیت در روابط میان روسیه و ترکیه، دسترسی به منابع نفت و گاز خزر و آسیای مرکزی و حمل و نقل آن جهت مصرف اروپا است که برای هر دو کشور اهمیت راهبردی داشته و به مراتب فراتر از چارچوب روابط دوجانبه است. به صورت کلی این مسئله از اهمیت زیادی در مقیاس سوخت جهانی برخوردار است. کافی است توجه داشته باشیم که بنابر برآورد مرکز آمار انرژی جهان^۳ که در ژوئن ۲۰۰۸ منتشر شده است، ذخایر گاز طبیعی در دنیا ۱۷۷/۳۶ تریلیون متر مکعب است که از این مقدار به جمهوری آذربایجان (۱/۲۸ تریلیون متر مکعب، ۰/۷ درصد)، قزاقستان (۱/۹۰ تریلیون متر مکعب، در حدود ۱ درصد)، ترکمنستان (۲/۶۷ تریلیون متر مکعب، ۱/۵ درصد) و ازبکستان (۱/۷۴ تریلیون متر مکعب، در حدود ۱ درصد) اختصاص دارد. ذخایر ثابت شده نفت در جهان ۱۶۸/۶ میلیارد تن هستند، که ۶/۵ میلیارد تن و یا ۳/۸۶ درصد در آذربایجان (۱ میلیارد تن، ۰/۶ درصد)، قزاقستان (۵/۳ میلیارد تن، ۳/۲ درصد)، ترکمنستان (۰/۱ میلیارد تن) و ازبکستان (۰/۱ میلیارد تن) (Стародубцев, 2009) با نابودی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ و استقلال قفقاز و جمهوری‌های آسیای مرکزی با مشارکت روسیه و همه کشورهای توسعه یافته، مصرف کنندگان هیدروکربن‌ها از جمله آمریکا و کشورهای اتحادیه اروپایی و به نمایندگی از منافع شرکت‌های آنها «سیاست چندگانه» برای دسترسی به منابع نفت و گاز در منطقه در پی گرفته شد. یکی از مسائل محوری در این

1. Deriner
2. Torula
3. BP Statistical Review of World Energy

رویاریویی مسئله مسیرهای حمل و نقل انرژی به مصرف‌کنندگان اروپایی است. در این رابطه ترکیه با توجه به ذخایر نفت و گاز طبیعی محدود خود، سیاست فعالی در جهت تثبیت موقعیت خود به‌عنوان دالان حمل و نقل و بیشتر به‌عنوان جایگزینی برای طرح‌های روسی در پیش گرفته است.

ب- سرمایه‌گذاری متقابل

سرمایه‌گذاری ترکیه در اقتصاد روسیه در سال ۲۰۰۷ در حدود ۳/۹ میلیارد دلار برآورد شده است. بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های توسعه صنایع غذایی، شیشه، الکترونیکی، برق، صنایع تجاری، مصالح ساختمانی، مواد شیمیایی خانگی و همچنین بخش خدمات، تجارت، گردشگری و بخش بانکداری تمرکز دارد. در حال حاضر بزرگترین پروژه‌های سرمایه‌گذاری از طرف روسیه در حوزه ارتباطات تلفن همراه در ترکیه است، خرید ۱۳/۲ سهام همراه اول «تورکسل» از طرف شرکت روسی «آلفا تلکوم» به ارزش ۳/۲ میلیارد دلار. در سال‌های اخیر تمایل شرکت‌های روسی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصاد ترکیه از جمله سوخت و انرژی و متالورژی و تولید مصالح ساختمانی افزایش یافته است. در مارس ۲۰۰۸ شرکت «ماگنیتورسکی متالورگیچسکی کامینات» و هولدینگ ترکی «آتاکاش» اقدام به ساخت مجموعه منحصر به فرد روسی-ترکی در حوزه استخراج و ذوب فلزات در شهر اسکندرون کردند (ارزش این پروژه بیش از ۱/۷ میلیارد دلار بود) (Посольство Российской Федерации в Турции, 2009).

در حوزه انرژی نیز سرمایه‌گذاری‌های متقابلی صورت گرفته است. در ژوئیه ۲۰۰۸، لوک اوایل قرارداد خرید ۱۰۰ درصد سهام شرکت ترکی «آکپت»^۱ را که به‌ویژه شامل حدود ۷۰۰ پایانه از ایستگاه‌های گاز، امکانات پایانه‌های گسترده و نیز کارخانه تولید روغن موتور بود، امضا کرد. مبلغ قرارداد ۵۵۰ میلیون دلار بود. برنامه راهبردی توسعه تجارت لوک اوایل سرمایه‌گذاری این شرکت در بازار خرد و به میزان ۴۰۰ میلیون دلار را پیش‌بینی کرده است. بنابر این برنامه لوک اوایل تا سال ۲۰۱۹ ده درصد سهام شرکت‌های فعال در بازار فرآورده‌های نفتی ترکیه را به‌دست خواهد آورد. در زمینه برق در سپتامبر ۲۰۰۸، در چارچوب مناقصه

---

1. Akpet

بین‌المللی پیشنهاد ساخت نخستین نیروگاه هسته‌ای برای ترکیه به کنسرسیوم میان شرکت روسی «ایتر را او یو ای اس»^۱ و اتم استروی اکسپورت و شرکت ترکی «پارک تکنیک» محول شد. شرایط مناقصه به این صورت بود: پروژه سرمایه‌گذاری و در اصل ساخت تأسیسات نیروگاه هسته‌ای، بهره‌برداری از تأسیسات و فروش برق به دولت و نیز بهره‌برداری از تجهیزات آن پس از اتمام زمان خدمات. در دیدار مدویدف در ترکیه، مسکو موافقت کرد ۳ میلیارد دلار به ساخت خط لوله انتقال نفت سامسون - جیحان اختصاص دهد. قرار است این خط لوله، نفتی را منتقل کند که به وسیله نفتکش‌ها به ساحل ترکیه در دریای سیاه برده خواهد شد. به گفته کارشناسان، شرکت‌های روسی با هدف شرکت در این پروژه به‌عنوان شریک کوچک‌تر، از برنامه‌های ساخت خط لوله بورگاس - آکساندروپولیس بین بلغارستان و یونان امتناع کردند که می‌توانستند آن خط لوله را به‌صورت کامل کنترل کنند.

همکاری‌های فنی و نظامی

بین دو کشور همکاری‌های فنی - نظامی نیز بر پایه پیمان دوستی و برادری بسته شده در سال ۱۹۲۱ توسعه می‌یابد. ترکیه اولین کشوری است که از میان کشورهای عضو ناتو همکاری در زمینه فنی - نظامی را با روسیه آغاز کرده است. در سال ۱۹۹۲ در دیدار یلتسین رئیس‌جمهور روسیه با سلیمان دمیرل رئیس دولت ترکیه (ماه مه ۱۹۹۲ در مسکو و ژوئن ۱۹۹۲ در استانبول) فروش تسلیحات و تجهیزات نظامی (هلیکوپتر میگ-۱۷، خودروهایی (سربازبر) زرهی، مسلسل، موشک‌انداز، تفنگ‌های دوربین‌دار تک تیرانداز) به ارزش ۳۰۰ میلیون دلار توسط روسیه به ترکیه توافق شد. در راستای اجرای توافقات و مطابق با درخواست فرماندهی کل ژاندارمری ترکیه، از سال ۱۹۹۳ قراردادهای فروش تعداد ۱۹ فروند هلیکوپتر میگ-۱۷ ب، ۵ فروند خودروی زرهی بی تی آر-۶۰ و ۱۱۰ فروند بی تی آر-۸۰، مسلسل ر ک م اس^۴ و مهمات به طرف ترکی امضا شد (پایگاه خبری - تحلیلی روسیران، ۱۳۸۹/۰۲/۲۱).

---

1. Inter R AO U E S
 2. BTR-60/ BTP-60
 3. BTR-80/ BTP-80
 4. RKMS

شرکت‌های روسی طرف ترکیه، «روس آبارون اکسپورت»^۱، «روستورتول»^۲، «کلاشنیکوف»^۳ هستند که مسائل فروش هلیکوپتر برای مقاصد مختلف تانک، کشتی‌های نیروبر و کمکی جهت نیروی دریایی را بررسی می‌کنند. بر اساس توافق‌نامه بین دولتی امضا شده در آوریل ۱۹۹۴ پیرامون همکاری در مسائل نظامی و فنی در زمینه صنعت دفاعی گفت‌وگوهایی با اتحادیه دولتی ماشین‌آلات و صنایع شیمیایی ترکیه^۴ در مورد تولید مشترک دارای مجوز سیستم‌های موشکی تاکتیکی، اسلحه پیاده نظام و انواع مختلف مهمات برای نیروهای مسلح ترکیه صورت گرفت.

در ماه مه ۲۰۰۱ کمیسیون مشترک همکاری‌های فنی و نظامی بین دو کشور که هدف آن ایجاد ثبات در روابط بود تشکیل شد. ترکیه دومین ارتش و قدرت نظامی بزرگ ناتو را دارد. فروش سالانه تسلیحات نظامی به ترکیه، حدود ۳ تا ۵ میلیارد دلار است. در حال حاضر برنامه جدید کردن صنایع و تسلیحات دفاعی که در سال ۱۹۹۷ تصویب شده به اجرا در می‌آید که تا سال ۲۰۰۷ مبلغ ۲۷ میلیون دلار اعتبار به این طرح تخصیص داده شده بود. با توجه به چشم‌انداز طرح و بلندمدت بودن آن و نیاز به نوسازی ارتش، به‌صورت کلی تا سال ۲۰۲۰ بودجه‌ای به میزان ۱۵۰ میلیارد دلار برآورد می‌شود. مهمترین پروژه همکاری‌های فنی - نظامی ترکیه می‌تواند پروژه «آتاک»، مناقصه سازماندهی تولید با مجوز در ترکیه ۱۴۵ فروند هلیکوپتر شناسایی و حمله با مشارکت (حضور) شرکت‌های روسی «روس آبارون اکسپورت» و «کاموف» با هلیکوپتر Ka-50-2 اردوغان باشد. رقیب اصلی در این مناقصه، شرکت آمریکایی «بل تکسترون» بود که با شدت بی‌سابقه‌ای از لابی‌های سیاسی به نفع رییس جمهور آمریکا جورج دبلیو بوش حمایت می‌شد. شرایط طرف روسی، از جمله انتقال فناوری‌های مربوطه به ترکیه، بازار کشورهای ثالث، نبود محدودیت در استفاده از دستگاه‌های عملیاتی، پارامترهای قیمت بسیار به صرفه‌تر از شرایط طرف آمریکایی بود. ۱۵ اکتبر ۲۰۰۳ رییس صنایع دفاع، معاون اول وزیر دفاع ملی ترکیه، تصمیم به ضرورت امضای قرارداد با شرکت روسی «کاموف» گرفته بود. هر چند شش هفته بعد او برکنار شد. ۱۴ مه ۲۰۰۴ مناقصه بدون برنده لغو شد (allturkey, 2009).

1. Rosoboronexport
2. Rostvertol
3. Klashnikov
4. MKEK

سردیوکوف^۱، وزیر دفاع روسیه در ۱۹-۱۸ نوامبر ۲۰۰۸ یک دیدار رسمی به ترکیه داشت که در آن دو طرف به تمایل خویش به همکاری با یکدیگر در تعدادی از پروژه‌های نظامی و فنی تأکید کردند. در سال ۲۰۰۸ حجم صادرات سلاح و تجهیزات نظامی روسی (بیشتر مهمات، قطعات و لوازم یدکی) به ترکیه حدود ۲۰۰ میلیون دلار بود. به گفته کارشناسان، در حال حاضر تعامل در حوزه فضایی می‌تواند، امیدوار کننده باشد (روسیران، ۱۳۸۹/۰۲/۲۱). البته در چشم‌انداز همکاری‌های نظامی - فنی روسیه و ترکیه محدودیت‌هایی نیز وجود دارد. یکی از این محدودیت‌ها، رقابت سخت با آمریکا و دیگر کشورهای غربی است که محافل سیاسی و نظامی ترکیه را اشباع کرده‌اند. ویژگی‌های فضای نظامی - سیاسی و استراتژیک در اروپا و جهان و نیز توسعه سیاسی داخلی ترکیه تا سال ۲۰۱۰، جهت‌گیری سیاست‌های امنیت ملی، افزایش توان نظامی - اقتصادی کشورها از راه استفاده منطقی از منابع داخلی و تقویت همکاری با کشورهای پیشرفته - نه تنها با کشورهای عضو پیمان آتلانتیک شمالی - بلکه با سایر کشورهای توسعه یافته‌تر نظامی را تعیین می‌کنند (Задонский, 2008).

همکاری‌های فرهنگی و اجتماعی

روابط روسیه و ترکیه در حوزه فرهنگی و علوم انسانی بر اساس توافق‌نامه بین دولتی روسیه و ترکیه ۱۹ ژوئن ۱۹۹۴، در مورد همکاری‌های علمی و فرهنگی شکل می‌گیرد. در حوزه همکاری‌های علوم انسانی یک سری اسناد مانند پروتکل همکاری فرهنگی میان وزارت فرهنگ و گردشگری فدراسیون روسیه و وزارت فرهنگ جمهوری ترکیه در ۶ ژوئیه ۱۹۹۲، توافق‌نامه همکاری بین کمیته عالی آموزش و پرورش فدراسیون روسیه و وزارت ملی آموزش جمهوری ترکیه در ۲ نوامبر ۱۹۹۴ بین دو دولت امضا شده و تأثیر گذار هستند. در سال‌های اخیر به تناسب توسعه و پیشبرد روابط سیاسی و اقتصادی بین روسیه و ترکیه و نزدیک‌تر شدن همکاری بین دو کشور دامنه ارتباط مستقیم میان شهروندان دو کشور نیز وسیع‌تر شده است. بنابراین ضرورت توسعه و گسترش روابط انسانی و فرهنگی بیشتر احساس می‌شود. در حال حاضر پیش‌نویس برنامه همکاری‌های بین دولتی روسیه و ترکیه در زمینه‌های آموزشی، علمی، فرهنگی، ورزشی و تبادل دانشجو تقریباً نهایی شده و آماده امضا است. تبادلات دو جانبه بیشتر

1. Serdyukov

از راه همکاری مستقیم بین سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی دو کشور به شکل تجاری و غیر تجاری انجام می‌شوند. گروه‌های هنری روسیه به صورت سنتی در جشنواره‌های بین‌المللی هنر در آنکارا، استانبول، بوسا، یالووا، قارص، جشنواره بین‌المللی دریای سیاه در ترابزون و جشنواره بین‌المللی اپرا و باله در اسپندوز (آنتالیا) شرکت می‌کنند. بر اساس توافق صورت گرفته میان وزرای فرهنگ هر دو کشور در سال ۲۰۰۷، سال فرهنگ روسیه در ترکیه با موفقیت سپری شد. در این راستا در بسیاری از شهرهای بزرگ ترکیه از جمله استانبول، آنکارا، ازمیر، آنتالیا، ترابزون و سایر شهرها بیش از ۲۰ برنامه مهم فرهنگی برگزار شد (Посольство Российской Федерации в Турции, 2009).

در ژانویه ۲۰۰۹ فرستاده ویژه رئیس‌جمهور روسیه در همکاری‌های بین‌المللی فرهنگی میخائیل شویدکوی در قالب شرکت در جشن به مناسبت پانزدهمین سالگرد «سازمان بین‌المللی گسترش فرهنگ و هنر ترکی» در آنکارا، با وزیر فرهنگ و گردشگری ترکیه گفت‌وگو کرد و در فوریه ۲۰۰۹ - با نمایندگان این سازمان در استانبول دیدار و گفت‌وگو کرد. در ۱۶-۱۷ مارس ۲۰۰۹ بنا به دعوت دفتر امور دینی ترکیه، گروهی از روسیه در رأس معاون وزیر آموزش و علوم روسیه سنتیورین یوری پتروویچ به آنکارا و استانبول سفر کردند (Посольство Российской Федерации в Турции, 2009).
رویداد قابل توجه در سال‌های اخیر بازسازی بناهای یادبود سربازان روسی دفن شده در شهر گلوبال در دهه ۲۰ قرن بیستم، با همکاری سفارت و مرکز ارزش‌های ملی است. همزمان با افتتاح این بنای یادبود، کتاب «هموطنان روس در ترکیه» نیز چاپ و منتشر شد. گردشگران روسی به کشور ترکیه علاقه زیادی دارند. در سال ۲۰۰۹ تقریباً ۲/۷ میلیون گردشگر روسی از این کشور دیدن کرده‌اند (کوتلای ۲۰۱۰، ص ۲۰۰).

ترکیه در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز نفوذ فرهنگی دارد. در عصر نوین نظام بین‌المللی که با دگرگونی ماهیت قدرت اثرگذاری کشورها از راه قهرآمیز مبتنی بر نظامی‌گری به صورت ملایم و مسالمت‌آمیز سیاسی، اقتصادی و فرهنگی همراه شده است، نفوذ فرهنگی از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار شده است. ترکیه با استفاده از امتیاز داشتن اشتراکات زبانی با کشورهای این مناطق و با بکارگیری سیاست‌هایی چون تأسیس یک کانال ماهواره‌ای مختص آسیای مرکزی و قفقاز (کانال اوراسیا)، اعطای بورس تحصیلی به دانشجویان این

مناطق برای تحصیل در این کشور، ساختن مدارس متعدد، چاپ و توزیع انواع کتاب‌های درسی توانسته است در این مناطق نفوذ قابل توجهی یابد (نقدی‌نژاد و پورابراهیم، ۱۳۸۸، ص ۴۴).

چشم‌انداز آینده

سطح روابط بین ترکیه و روسیه امروز در مقایسه با گذشته بهتر است. برخی از کارشناسان معتقدند که امکان تشکیل همکاری استراتژیک بین مسکو و آنکارا وجود دارد. اما نباید فراموش کرد که برای گذر از سطح روابط تاکتیکی به همکاری استراتژیک باید راه طولانی طی شود. از نقطه نظر استراتژیک از نظر بیشتر صاحب نظران همکاری بین روسیه و ترکیه در دراز مدت حالت رقابت دارد. روسیه و ترکیه از نظر جمعیتی، اقتصادی و پتانسیل نظامی متفاوت هستند. اختلاف پتانسیل دو کشور بر روابط دوجانبه و سیاست منطقه‌ای دو کشور در دوره پس از شوروی تأثیر گذار است (Balçer, 2009).

در روابط روسیه و ترکیه عوامل محدود کننده‌ای نیز وجود دارد که از جمله این عوامل می‌توان به دیدگاه روسیه به غرب و تهدید ناتو اشاره کرد. پس از فروپاشی اتحاد شوروی، کشورهای غربی در دوران جنگ سرد به برقراری روابط سیاسی، اقتصادی و نظامی با کشورهای استقلال یافته از سلطه اتحاد شوروی در مناطق اروپای شرقی، قفقاز و آسیای مرکزی پرداختند. این روابط به دو شکل انفرادی و جمعی (در قالب اتحادیه اروپا و ناتو) با جمهوری‌های تازه استقلال یافته آسیای مرکزی و قفقاز قابل تشخیص است. به نظر می‌رسد تمایل اتحادیه اروپا به همراهی آمریکا در قالب ناتو به گسترش همکاری‌ها و روابط با دولت‌های آسیای مرکزی و قفقاز، تابع هدف‌ها و ملاحظات سیاسی، اقتصادی و نظامی است (احمدیان و غلامی، ۱۳۸۸، ص ۱۲).

یکی از علت‌های مهم که موجب حضور ترکیه در آسیای مرکزی شده است. ترس آمریکا از بازگشت دوباره روس‌ها به آسیای مرکزی و تبدیل شدن آنها به تهدیدی مهم علیه منافع آمریکا است. از نظر اروپایی‌ها ترکیه می‌تواند کشورهای آسیای مرکزی را وارد جامعه جهانی و به تعبیری بلوک غرب کرده و امنیت انتقال انرژی به اروپا را در این منطقه تأمین کند (Baev, 2008, p. 137). جریان اوراسیاگرایی نیز از نظر اقتصادی بر نفوذ اقتصادی ترکیه در قفقاز و آسیای مرکزی تأکید دارد و همواره حامی ساختن خط لوله باکو-تفلیس-جیحان بوده است،

تا از این راه موقعیت ژئواکونومیک ترکیه را افزایش دهد تا مانع نفوذ روسیه در مناطق پیرامونی ترکیه شود (Keating, 2009, p. 78). ترکیه برای روسیه مهم است، چون روسیه می‌خواهد تأمین کننده اصلی نفت و گاز طبیعی اتحادیه اروپا باقی بماند. علاوه بر این، آناتولی در مرحله اول پل ارتباطی اتحادیه اروپا با خاورمیانه و آسیای مرکزی است که ذخایر قابل توجهی از نفت و گاز دارد.

نتیجه

روابط کنونی روسیه با ترکیه را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش اقتصادی که رشد قابل ملاحظه‌ای یافته است و بخش سیاسی که با رقابت‌ها و نگرانی‌هایی همراه بوده است. گذشته روابط روسیه و ترکیه سراسر از رقابت بوده است. یکی از علت‌های اصلی مشکلات بین ترکیه و روسیه مسائل ژئوپلیتیک است. **این دو کشور حدود دو قرن مرز مشترک در قفقاز داشته‌اند و برای تسلط بر دریای سیاه مبارزه می‌کرده‌اند. ترکیه در اتحادی با اکراین، جمهوری آذربایجان و گرجستان که آمریکا و ناتو نیز در آن حضور دارند شرکت کرده است.** مسکو به دلیل سازماندهی ضعیف راه را برای نفوذ غرب بازگذاشته است. در عین حال ترکیه به خوبی اهمیت ژئوپلیتیکی روسیه در تنگه‌های دریای سیاه و عبور خطوط انرژی خزر از روسیه را درک می‌کند. ترکیه در برخی موارد با موضع‌گیری‌های سیاسی خود در رابطه با همسایگان به نوعی وارد حوزه خصوصی روسیه می‌شود. به عنوان نمونه جنگ قره‌باغ که ترکیه از جمهوری آذربایجان حمایت کرد و توانست با عبور مسیر خط لوله نفت باکو - تفلیس - جیحان موقعیت و منافع راهبردی خود را ارتقا دهد. به هر حال ترکیه به دلیل اشتراک‌های قومی و فرهنگی با جمهوری آذربایجان از دیرباز یکی از مهمترین حامیان مردم جمهوری آذربایجان به شمار می‌رود. در مورد مسائلی مانند چچن و کردستان، دو طرف توافق کرده‌اند که از هیچ گروه تروریستی چه در خاک خود و چه در هر جای دیگری حمایت نکنند.

اقتصاد بدون شک یکی از مهمترین عوامل تأثیر گذار بر توسعه روند سیاسی و ارتباط سیاسی میان کشورهای مختلف است. یکی از دلایل تقویت روابط میان ترکیه و روسیه، رشد همکاری‌های اقتصادی است. روسیه همواره در تلاش بوده در جهت گسترش روابط اقتصادی با ترکیه تشددایی کند. به دلیل ماهیت مکملی اقتصادی ترکیه و روسیه، دو کشور همکاری‌های

گسترده اقتصادی با یکدیگر برقرار کرده‌اند و از دهه ۹۰ ترکیه به یکی از بزرگترین شرکای تجاری روسیه تبدیل شده است؛ به شکلی که در حال حاضر دومین شریک تجاری بزرگ روسیه پس از آلمان است. روسیه صادر کننده نفت و گاز به ترکیه و وارد کننده کالاهای ساخته شده پیشرفته از این کشور است.

با توجه به موارد عنوان شده می‌توان بدین صورت جمع‌بندی کرد که روسیه و ترکیه جایگاه مهمی در جهانی‌سازی مجموعه سوخت و انرژی دارند. روسیه به‌عنوان صادر کننده بزرگ منابع انرژی با تکنولوژی پیشرفته و ترکیه به‌عنوان دالان حمل و نقل حامل‌های انرژی است. روسیه و ترکیه در حال توسعه روابط تجاری و اقتصادی، به مرکزیت همکاری‌های چندجانبه در حوزه انرژی هستند. بارزترین جنبه توسعه همکاری‌های انرژی تجارت انرژی است. دو طرف علاقمند به سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی هستند. برخی از نمونه‌های مثبت از پروژه‌های انجام شده وجود دارد. به‌تدریج، نقش برق و ارائه خدمات پیمانکاری برای ساخت و ساز تأسیسات انرژی نیز افزایش می‌یابد. عامل مهم در روابط روسیه و ترکیه، که آن را از حالت دو طرفه خارج می‌کند، رقابت برای مسیرهای حمل و نقل انرژی به مصرف‌کنندگان اروپایی است.

شاید یکی از مهمترین نکاتی که باید در اینجا توجه داشت این است که ترکیه کشوری است با سیاست خارجی چند جانبه، عضو ناتو، نامزد عضویت در اتحادیه اروپا، یکی از اعضای انجمن‌های متعدد منطقه‌ای و سازمان‌های که مدعی رهبری منطقه است. از سوی دیگر، روسیه شریک خارجی شماره یک برای ترکیه بوده و بخش مهم تجارت ترکیه دارای منافع راهبردی در بازار روسیه است. در این راستا روابط روسیه و ترکیه باید بنا بر اصل «راه دو طرفه» پیش رود. در زمینه انرژی برق، تلاش‌های روسیه باید در گرفتن سفارش برای ساخت اولین نیروگاه اتمی ترکیه، به‌عنوان سرمایه‌گذار پروژه معطوف شود. زیرا این موضوع از اهمیت اساسی در روابط آینده روسیه و ترکیه برخوردار است. در صورت برنده شدن کنسرسیوم روسیه و ترکیه، تجهیزات اساسی نیروگاه به‌صورت کامل باید توسط تولید کننده روسی ساخته شود. علاوه بر این سرمایه‌گذاران روسی مایل به سرمایه‌گذاری در بخش نیروگاه‌های آبی و حرارتی ترکیه هستند که دولت روسیه باید در

این راستا با اعطای وام و معافیت‌های مالیاتی با سرمایه‌گذاران و تولیدکنندگان تجهیزات روسی همکاری کند.

چشم‌انداز همکاری‌های روسیه و ترکیه در زمینه ساخت ماشین‌آلات انرژی نیز روشن است. تعداد زیادی از تجهیزات اصلی، در درجه اول توربین هیدرولیک با طرح روسیه و تحت نام تجاری روسی، را می‌توان در ترکیه و با سرمایه‌گذاری مشترک روسیه و ترکیه تولید کرد. این شکل از همکاری‌های دوجانبه می‌تواند به نفع هر دو کشور روسیه و ترکیه باشد. تنها شرکت تولید کننده تجهیزات نیروگاه‌های آبی در ترکیه «تمسان» است که سیستم طراحی آن وابسته به شرکای خارجی است. به همین ترتیب تعدادی از شرکت‌ها در ترکیه ظرفیت تولید ساخت توربین هیدرولیک را دارند اما در موقعیت انجام پروژه نیستند. از سوی دیگر برون‌نگری در ترکیه می‌تواند شرایط اجرای پروژه‌های بزرگ و مهم راهبردی را برای شرکت‌های روسی فراهم سازد و در عین حال با کاهش هزینه‌های حمل و نقل موقعیت ترکیه و روسیه را در منطقه و به‌ویژه بازارهای قفقاز، آسیای مرکزی و خاورمیانه مستحکم‌تر کند. تدبیر اقدام‌هایی از سوی دولت در جهت حمایت از تکنولوژی برای پیشبرد منافع روسیه به‌عنوان بخشی ضروری از استراتژی انرژی روسیه در ترکیه نیز می‌تواند کمک مؤثری در توسعه روابط دو کشور باشد.

این اقدام‌ها می‌تواند در غالب حمایت‌های تبلیغاتی و یا مالی مانند معافیت‌های مالیاتی، ارائه وام و تسهیلات گمرکی به سرمایه‌گذاران روسی و صادر کنندگان محصولات صنعتی باشد. دولت با ایجاد اتاق‌های بازرگانی به‌عنوان یک ساختار تجاری و ارتباط دادن شرکت‌های روسی به این مراکز می‌تواند چشم‌انداز روابط اقتصادی - تجاری و به‌صورت کلی واردات و صادرات خویش را تعریف و سازماندهی کند. در این مورد اتاق‌های بازرگانی و نمایندگی‌های تجاری می‌توانند به‌صورت مؤثر مکمل یکدیگر در حل مسائل خاص باشند. آنتالیا در سواحل مدیترانه مقصد بیشتر جهانگردان و گردشگرهای روسی است که تأثیر چشمگیری در افزایش سطح مبادلات تجاری دو کشور داشته است. در عرصه امنیتی نیز تشکیل شورای روسیه - ناتو موجب کند شدن سرعت گسترش ناتو به سمت روسیه شده است و در نتیجه راه برای بهبود روابط روسیه و ترکیه هموارتر شده است.

منابع و مأخذ

الف- فارسی

۱. احمدی لفورکی، بهزاد (۱۳۸۷)، **ترکیه، حال و آینده**، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۲. احمدیان، قدرت الله و طهمورث غلامی (تابستان و پاییز ۱۳۸۸)، «آسیای مرکزی و قفقاز، عرصه تعارض منافع روسیه و غرب»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، سال دوم، شماره ۴.
۳. پایگاه خبری-تحلیلی «روسیران» (۱۳۸۹/۰۲/۲۱)، «روسیه- ترکیه: توسعه روز افزون روابط»، تاریخ مراجعه به سایت ۱۳۹۰/۲/۲۰، برگرفته از سایت <http://www.rusiran.com>
۴. ترتیف، آکساندر (۲۴ می ۲۰۱۰)، «آیا دو رقیب همیشگی می‌توانند با هم روابط نزدیک برقرار کنند؟»، **مجله اودناکو**، تاریخ مراجعه به سایت ۲۰ فوریه ۲۰۱۱، برگرفته از سایت مرکز فرهنگی قفقاز: <http://www.qafqaz.ir>
۵. سوری، امیرمحمد (اسفند ۱۳۸۷)، «نگرش روسیه به ترکیه: ژئوپلیتیک یا ژئواکونومیک؟»، **پژوهشنامه سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه ترکیه**، شماره ۱۹.
۶. کوتلای، دوغان (۲۰۱۰)، **ترکیه**، اداره کل مطبوعات و نشریات و اطلاعات نخست وزیری جمهوری ترکیه، **نشر اِرتِم باسیم**، ترکیه.
۷. نقدی‌نژاد، حسن و ناصر پورابراهیم (زمستان ۱۳۸۸)، «بررسی سیاست‌های ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز»، **مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، شماره ۶۸.

ب- انگلیسی

1. Baev, Pavel K (2008), **Russian Energy Policy and Military Power**, London: Rutledge.
2. Keating, Michael (2009), **The Political Economy of Regionalism**, London: Rutledge.

پ- روسی

1. Балчер, Адам (2009), аналитик центра стратегий европы demos-euro, «**будущее отношений между турцией и Россией: стратегический взгляд**», по адресу: <http://www.inosmi.ru> (Доступен на: 13/ 08/ 2009).
2. Задонский С. М. (2008), «**Состояние и перспективы военно-технического сотрудничества России и Турции**», Институт Ближнего Востока, по адресу: <http://www.iimes.ru> (Доступен на: 26/ 09/ 2008).
3. Никольский, Алексей (2010), «**товарооборот между рф и турцией сократился в кризис на 40% - путин**», москва, риа новости, по адресу: <http://www.rian.ru> (Доступен на: 13/ 01/ 2010).

4. Посольство Российской Федерации в Турции(2009), «**о динамике отношений между российской федерацией и турецкой республикой**», по адресу: http://www.turkey.mid.ru/hron2_r.html (Доступен на: 12/ 03 /2009).
5. Посольство Российской Федерации в Турции (2009), «**российско-турецкое культурно-гуманитарное сотрудничество**», по адресу: <http://www.turkey.mid.ru> (Доступен на: 15/ 03/ 2009).
6. Посольство Российской Федерации в Турции (2009), «**торгово-экономические связи между россией и турцией**(2009), по адресу: <http://www.turkey.mid.ru>, (Доступен на: 15/ 03/ 2009)
7. Стародубцев.И.И.(2009),«**российско-турецкое многоплановое энергетическое сотрудничество**», институт ближнего востока, по адресу: <http://www.iimes.ru/rus> (Доступен на: 13/ 02/ 2009).